

המצודה במגדל צדק. חולשת על כל הסביבה

לרפא את הפצע

במרכז גוש דן שוכנות המחצבות הישנות של מגדל צדק – אתר עם היסטוריה מהמרד הגדול ועד הקמת פתח תקוה. אחרי שנים שבהן צילקו את הנוף, מתנהלות בימים אלה עבודות שיקום שיהפכו את המחצבות לגן הלאומי השלישי בגודלו בישראל ויבלמו את השתלטות הבטון על המרחב

משה גלעד

צילום: מוטי מילרוד

גוש דן כולו פרוש לפנינו. תל אביב במרכז, הכתים של ראש העין קרובים מאד, ושכונות חדשות, עם בניינים לבנים בגובה שמונה קומות, נבנות מולנו במהירות. התחושה של מי שעומד על הגבעה במגדל צדק היא שהקב"לנים סוגרים עלינו. הבניינים הגדולים מתקרבים כמו ענקים מסרט מדע בדיוני. הגן הלאומי שמוקם בימים אלה במחצבות הישנות של מגדל צדק אמור להפוך לפארק השלישי בגודלו בישראל. הקמתו היא קרב הבלימה האחרון של מגדל צדק. הנוף הפתוח. אחרי, מסבירים מפתחי הגן, אנשי רשות הטבע והגנים והקרן לשיקום מחצבות, לא יהיו עוד במרכז הארץ שטחים

ירוקים מוגנים בסדר גודל כזה. האתר הגדול – 1,700 דונם – שימש בעבר כמחצבה שסיפקה את חומרי הבנייה לערים שמקיפות אתו. שיקומו של אתר כזה, שבמשך 100 שנים נגסו בו בפער לות חציבה אגרסיביות, כרוך בפער עולות מורכבות, בעיצוב נוף מושכל ובפעולות הנדסיות קשות כגון הובלת כמויות עצומות של עפר וקרקע, שימלאו את השטח שנפער במחצבות במשך עשרות שנות פעילות. הפרויקט הענק הוא כיום מיום הדגל של הקרן לשיקום מחצבות. בישראל, מדינה שנבנתה במהירות ולא תמיד בחשיבה סביבתית נכונה, פועלות כיום 80 מחצבות, אבל ברחבי הארץ פזורות יותר מ-1,000 מחצבות נטושות. לאחר ששימשו לכריית חומרי בנייה הן נהפכו

במהירות לפצע מכוער בנוף. מחצבות מגדל צדק במרכז הארץ הן מהבולטות והוותיקות שבהן. האירופיה היסטורית מוכנת היטב כאשר עומדים בראש הגבעה. דווקא במקום שממנו הובילו את האבנים כדי לבנות את פתח תקוה ות"א, אמור לקום עד סוף 2019 המרחב הירוק האחרון של גוש דן. אלה הגבעות המערביות ביותר בישראל. הן עדיין בתחום הקו הירוק, שעובר מעט מזרחה מכאן. "אין במרכז מרחב ירוק שדומה לר", אומר אורי נווה, מנהל מחוז מרכז ברשות הטבע והגנים, ומחצבות בידו תנועה רחבה ודרמטית שמקיפה את האווה. הוא מונה את היישובים שרואים מן הגבעה הגבוהה של מגדל צדק, מדרום לראש העין. זו רשימה ארוכה של יותר מתריסר ערים מרעננה

והרצליה בצפון, פתח תקוה ורמת גן במרכז וראשון לציון ואלעד בדרום. הראות מצוינת והכל סביב נראה בנוי, חסום, עירוני. חשיבות הגן שמוקם במחצבות הישנות מורכבת מכאן לחלוטין. אנחנו וקוקים לו כמו אוויר לנשימה. מלבד חשיבותו הירוקה, מגדל צדק הוא גם אתר היסטורי בזכות מיקומו הייחודי. המצודה על הגבעה, שחולשת על כל הסביבה, איפשרה בעבר הרחוק את הסדרת התנועה על ויה מארים – דרך הים שחיברה בין מצרים לסוריה. כביש הירוקן היווה בעבר מכשול כמעט בלתי עביר, והנוסעים דרך ארץ ישראל, ממצרים לסוריה, עקפו את המכשול דרך מעבר צר בין מקורות הירוקן ובין שיפולי השומרון – מעבר אפק. כדי להגן על המעבר

הוקמו בשני צדדי מצודות – בתל אפק ובמגדל אפק הוא מגדל צדק. השם מגדל אפק מוכר בכתביו של יוסף בן מתתיהו, המזכיר את המקום כאתר שבו התבצרו מורדים יהודים בתקופת המרד הגדול ברומאים (66-70 לספ"ר). בימי בית שני עדיין היה כאן יישוב בשם זה, שנהרס בידי הרומאים. בימי הצלבנים, במאה ה-12, הקימה משפחת איבלין מצודה שנקראה מיראבל ("פלא היופי"). מהמאה ה-16 שכן כאן הכפר הערבי מגדל יאבא ("מגדל יפר"), ובמאה ה-19 השתלט על האזור שייח צאדק ג'מענין, שהעניק למקום את שמו הנוכחי ("מגדל צדק" הוא אימוץ עברי של שמו הערבי) ושיקם את המצודה כדי לגבות מסים מהעוברים בדרך. קברו של ג'מענין עודנו ניצב על גבעה גבוהה בחלקו הצפון-מזרח של הגן.

עד כאן

המחצבה האחרונה בתחום הגן הלאומי מגדל צדק נסגרה בשנת 2000, אבל כמה מאות מטרים מדרום, מחוץ לגבולות הפארק ומעבר לנחל שילה, עדיין פועלות ברישיון מחצבות דומות ולצדן מפעלי סיה. הסביבה כולה אינה

כל זמן שהמחצבות פעלו גבתה מהן עיריית ראש העין תשלום ארנונה גבוה. כשנסגרו, פסקו התשלומים ותהליך השיקום התאפשר